خادمی‌زاده، شهناز؛ فرج‌پهلو، عبدالحسین؛ بادنوروز، معصومه(۱۳۹۹). چارچوب سواد اطلاعاتی ۲۰۱۶ در ارزیابی سواد اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی (مطالعه موردی دانشگاه شهید چمران اهواز). *پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۱۰ (۱)، ۱۸۵- ۲۰۴.

چارچوب سواد اطلاعاتی ۲۰۱۶ در ارزیابی سواد اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی (مطالعه موردی دانشگاه شهید چمران اهواز)

شهناز خادمی‌زاده[1]، عبدالحسین فرج‌پهلو[2]، معصومه بادنوروز[3]

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۰۴/۱۷ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۱۱/۲۱ DOI: 10.22067/riis.v0i0.81781

چکیده

مقدمه: با ظهور قرن بیست و یکم، مراکز آموزشی در حال گذر از فرایند آموزشی به فرایند یاددهی ـ یادگیری هستند که در این فرایند، هر شهروندی باید در هر شرایطی به‌طور آزادانه در معرض یادگیری، آموزش و پژوهش قرار گیرد. لذا توجه به آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی از عناصر کلیدی در پیشبرد یادگیری مادام‌العمر و نظام آموزشی نوین محسوب می‌شود. هدف اصلی این پژوهش، بررسی دیدگاه دانشجویان تحصیلات تکمیلی نسبت به عوامل اثرگذار بر وضعیت سواد اطلاعاتی در دانشگاه شهید چمران اهواز است.

روش‌شناسی: این پژوهش از نوع کاربردی است که با روش پیمایشی انجام شد. جامعه پژوهش شامل تمام دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه شهید چمران اهواز است، که تا نیمسال دوم سال ۹۸-۱۳۹۷ حداقل دو نیمسال از تحصیل خود گذرانده‌اند. به دلیل بزرگ بودن جامعه پژوهش، نمونه‌گیری انجام شد. بر اساس جدول تعیین حجم نمونه کرجسی- مورگان نمونه‌گیری انجام شد و اندازه نمونه، ۳۸۰ نفر در نظر گرفته شد. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه محقق ساخته سواد اطلاعاتی است که روایی آن‌را اساتید گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز تأیید کرده و پایایی آن با ضریب آلفای کرونباخ، معادل ۰/۸۲ برآورده شد که نمره مطلوبی برای سنجش پایایی است.

---

۱ استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران (نویسنده مسئول)، s.khademi@scu.ac.ir

۲ استاد گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران، Farajpahlou@scu.ac.ir

۳ دانشجوی کارشناسی ارشد کتابخانه‌های دانشگاهی، گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز، اهواز، ایران، badnorooz123@gmail.com

یافته‌ها: بر اساس داده‌های به‌دست آمده، از نظر جامعه پژوهش حاضر ویژگی‌های زمینه‌ای و آموخته‌های پیشین در سطوح زیاد و متوسط، اعضای هیأت‌علمی در سطح متوسط و امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات و کتابخانه‌های دانشگاه در سطوح متوسط و کم بر وضعیت سواد اطلاعاتی پاسخگویان تأثیرگذار بوده است. این چهار عامل بر اساس میانگین رتبه‌ای که کسب کرده‌اند به ترتیب، شامل ویژگی‌های زمینه‌ای، سپس اعضای هیأت‌علمی، پس از آن امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات دانشگاه و در انتها کتابخانه‌های دانشگاهی بر وضعیت سواد اطلاعاتی جامعه تحت مطالعه مؤثر بوده‌اند.

نتیجه‌گیری: با در نظر داشتن این‌که آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی و توجه به روش‌های فناورانه، اولین اولویت کتابخانه‌های دانشگاهی توسط انجمن کتابخانه‌های دانشکده‌ای و پژوهشی در سال ۲۰۱۸ تعیین گردید، و همچنین با دقت در چارچوب ۲۰۱۶ سواد اطلاعاتی در توجه به نقش دانشجو به‌عنوان یادگیرنده و کتابدار به‌عنوان واسطه یادگیری مهارت‌های لازم، کتابخانه‌های دانشگاهی باید خدمات خود را به گونه‌ای ارائه دهند که دانشجویان به‌طور مستقل از اساتید و کتابداران مهارت‌های سواد اطلاعاتی خود را ارتقاء دهند و نیازهای اطلاعاتی خود را مرتفع سازند. پیشنهاد می‌شود بر اساس موارد مطرح شده در چارچوب ۲۰۱۶، دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی به‌سمت استفاده بیشتر از فضای مجازی مانند وب ۲ و استفاده از امکاناتی چون وب‌سایت‌های کتابخانه‌ای و میز مرجع مجازی و گفتگوی پیوسته سوق داده شوند.

کلیدواژه‌ها: سواد اطلاعاتی، کتابخانه‌های دانشگاهی، فناوری اطلاعات و ارتباطات، چارچوب سواد اطلاعاتی برای آموزش عالی ۲۰۱۶، دانشگاه شهید چمران اهواز

مقدمه

با ظهور قرن بیست و یکم، مراکز آموزشی در حال گذر از فرایند آموزشی به فرایند یاددهی- یادگیری هستند که در این فرایند، فراگیران باید مسئولیت یادگیری خودشان را در داخل و خارج از کلاس درس به عهده بگیرند (احمدی، شریف و نوکاریزی، ۱۳۹۵). نمود بیرونی این امر گسترش برنامه‌های آموزش مادام‌العمر از یک‌سو، و پیدایش اندیشه دانشگاه‌های نسل سوم به بعد در آموزش عالی از سوی دیگر است. از سویی دیگر، تحولات ناشی از شرایط عصر اطلاعات، از عظیم‌ترین چالش‌هایی است که امروزه جوامع مختلف را تحت تأثیر خود قرار داده است. رشد غیرقابل پیش‌بینی اطلاعات و فناوری‌های مربوط به حوزه ذخیره، سازماندهی و دسترسی به اطلاعات از جمله ویژگی‌های بارز این عصر به‌حساب می‌آید. با توجه به این‌که تغییر و تحولات یاد شده تحت تأثیر تحولات تکنولوژیکی روز روندی پویا و سریع دارند و هر روز قابلیت‌های جدیدی را طلب می‌کند، موفقیت در این عصر از آن افرادی است که بتوانند از اطلاعات موجود به نحو بهتری برای اهداف و حل مسائل خود بهره بجویند؛ بنابراین هر فرد ناگزیر، برای بقا به پاره‌ای قابلیت‌های مرتبط با بهره‌گیری از اطلاعات مانند تشخیص نیاز اطلاعاتی، گزینش مناسب‌ترین منبع اطلاعاتی، آشنایی با ساختارهای گوناگون اطلاعات و نحوه بهره‌گیری از آن‌ها، مهارت اطلاع‌یابی از انواع منابع، و

توانایی ارزیابی اطلاعات نیاز دارد. از جانب دیگر، این عوامل که در واقع پاره‌های اصلی سواد اطلاعاتی هستند، عواملی مهم و ضروری در یادگیری مستقل و مداوم به‌شمار می‌آیند. کندی (Candy, 2002) عقیده دارد با توجه به شرایط متنوعی که در آن یادگیری رخ می‌دهد و گستره‌ای از مهارت‌هایی که برای موفق شدن در یادگیری لازم است، توجه به آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی به‌عنوان یکی از عناصر کلیدی، در پیشبرد یادگیری مادام‌العمر و نظام آموزشی نوین محسوب می‌شود.

یکی از نظام‌های آموزشی جوامع امروز، نظام آموزش عالی و دانشگاهی است که مسئولیت ارتقای سطح آموزش و پژوهش جامعه را به عهده دارد. مؤسسات آموزش عالی، در فرایند تجهیز دانشجویان به دانش‌ها و مهارت‌های مورد نیاز آنان، چه به‌طور مستقیم و چه غیرمستقیم در رابطه با اطلاعات و بهره‌مندی از آن فعالیت‌هایی انجام می‌دهند از جمله این فعالیت‌ها، آموزش سواد اطلاعاتی به آنان است. آموزش عالی با فراهم نمودن عوامل متعدد، سعی در تسهیل فرایند آموزش سواد اطلاعاتی به دانشجویان را دارند. برخی از این عوامل، شامل گسترش خدمات و امکانات فراهم آمده در کتابخانه‌های دانشگاه، ارائه آموزش‌های مورد نیاز توسط اعضای هیأت‌علمی در راستای توانمندسازی دانشجویان در مهارت‌های اطلاعاتی و بهره‌مندی از اطلاعات است. یکی دیگر از عوامل مؤثر در آموزش سواد اطلاعاتی دانشجویان، تجهیز دانشگاه در بخش‌های مختلف آموزشی و پژوهشی به امکانات فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات است.

تلفیق سواد اطلاعاتی با برنامه‌های درسی در همه خدمات و برنامه‌های مورد ارائه و در عرصه حیات اداری دانشگاه، نیازمند همکاری اعضای هیأت‌علمی، کتابداران و دیگر مجریان است. اعضای هیأت‌علمی از طریق تدریس و با هدایت بحث‌های مرتبط، بستری برای یادگیری فراهم می‌آورند. آنان همچنین دانشجویان را به کشف ناشناخته‌ها برانگیخته، آن‌ها را در راه تأمین هر چه بهتر نیازهای اطلاعاتی‌شان راهنمایی می‌کنند و بر پیشرفت دانشجویان نظارت دارند. همچنین، کتابداران دانشگاهی، فرایند ارزیابی و گزینش منابع فکری لازم برای برنامه‌ها و خدمات را هماهنگ کرده، مجموعه‌های منابع اطلاعاتی و بسیاری از امکانات دستیابی به اطلاعات را نگهداری می‌نمایند تا دانشجویان و اعضای هیأت‌علمی را که در جستجوی اطلاعات هستند، آموزش دهند (American Library Association, 2000).

از آنجا که کتابخانه‌ها تأثیر غیرمستقیم بر وضعیت پژوهش دارند، بنابراین، بررسی سواد جستجوی استفاده از منابع کتابخانه‌ای در دانشجویان تحصیلات تکمیلی که بیشتر درگیر پژوهش هستند، ضروری به نظر می‌رسد. تا وضعیت سواد اطلاعاتی آنان مشخص گردد. از آنجایی که توانایی مهارت سواد اطلاعاتی دانشجویان می‌تواند در بروندادهای علمی و پژوهشی دانشگاه تأثیرگذار باشد، لذا به نظر می‌رسد توجه به

عوامل اثرگذار در پیاده‌سازی سواد اطلاعاتی بتواند در ارتقای جایگاه پژوهشی دانشگاه تأثیر مطلوب داشته باشد.

با توجه به اهمیت توانایی سواد اطلاعاتی در عصر اطلاعاتی حاضر و نقشی که این مهارت می‌تواند در پیشبرد اهداف و برنامه‌های آموزشی و پژوهشی دانشجویان و دیگر افراد داشته باشد، در چند سال اخیر این متغیر در بین پژوهشگران مورد توجه قرار گرفته است و پژوهش‌های گسترده‌ای در این حوزه انجام شده است که در ادامه به برخی از این پژوهش‌ها اشاره شده است.

یافته‌های یانگ و چو (Yang & Chou, 2014) نشان داد که اکثر کتابخانه‌های دانشگاهی مأموریت و برنامه‌ریزی راهبردی سواد اطلاعاتی را پذیرفته و خدمات سواد اطلاعاتی را در وب‌سایت‌های خود ارائه می‌دهند. ۶۵ درصد از کتابخانه‌ها، وب‌سایت‌های خود را برای ترویج آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی در سطوح مختلف مورد استفاده قرار دادند. همچنین، یافته‌های هنکل (Henkel, 2015) نشان داد که کتابداران می‌توانند با ارائه روش‌های دسترسی به اطلاعات و آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی در تبدیل شدن افراد به انسان‌هایی قدرتمندتر و موفق‌تر کمک کنند. علاوه بر این، ارزیابی نتایج آموزش، حاکی از آن بود که آموزش آنلاین و آموزش چگونگی استفاده از اطلاعات به‌صورت مؤثر و سازنده در کتابخانه‌های دانشگاهی دارای اولویت بیشتری نسبت به کتابخانه‌های عمومی است. رپانوویچی و کوکوراکیس (Repanovici & Koukourakis, 2017) به ارزیابی دوره‌های آموزش سواد اطلاعاتی برای دانشجویان دکتری پرداختند. طی این پژوهش، تأثیر دوره‌های سواد اطلاعاتی برای دانشجویان دکتری در دو دانشگاه ترانسیلوانیا[1] و دانشگاه کرِت[2] در یونان مورد مقایسه قرار گرفت. نتایج نشان از برتری نسبی سواد اطلاعاتی دانشجویان دانشگاه کرِت یونان می‌داد، که این برتری ناشی از تأسیس پرتال جستجو[3] آرگو و تلاش قابل توجه کتابداران در معرفی و حمایت از منابع دسترسی آزاد[4] می‌باشد. همچنین با توجه به دسترسی دانشجویان به دو پایگاه استنادی وب آو ساینس[5] و اسکوپوس[6] و آموزش‌های ارائه شده در مورد اهمیت پایگاه‌های استنادی، نتایج مثبتی در بالا رفتن سطح مقالات این دانشگاه مشاهده شد. ترمباچا و دنگب (Trembacha & Dengb, 2018) در بررسی سبک‌های یادگیری، با توجه به فناوری‌های در حال ظهور و اثربخشی

---

۱. Transilvania university
۲. Crete University
۳. http://argo.ekt.gr
۴. Open Access
۵. Web of Science
۶. Scopus

دستورالعمل سواد اطلاعاتی نشان دادند که آموزش در قرن بیست و یکم بدون شک، یک ساختار اجتماعی است که در کنار انعطاف‌پذیری، بسیار مشارکتی و به‌طور فزاینده‌ای مجازی است. بنابراین، می‌توان از فناوری‌های مدرن به‌عنوان واسطه مورد نیاز برای یادگیری نام برد که این فناوری‌ها می‌تواند توسط کتابخانه به کار گرفته شوند. به هر حال کتابخانه‌ها باید ابزارهای آموزشی قدیم خود را دوباره ارزیابی کنند و با استفاده از راهبردهای آموزشی جدید روشی را تنظیم نمایند که در آن بازخوانی نقش کتابداران به‌عنوان طرفداران فناوری‌های نوین اطلاعات و ارتباطات و همچنین همکاران و تسهیل‌کنندگان یادگیری، برجسته‌تر نشان داده شود.

یاری (۱۳۸۸) در پژوهشی در دانشگاه‌های بیرجند و فردوسی مشهد، به بررسی چهار عامل اثرگذار بر وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی یعنی ویژگی‌های زمینه‌ای دانشجویان، کتابخانه‌های دانشگاهی، اعضای هیأت‌علمی و امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات پرداخت. نتایج این پژوهش نشان داد بر اساس میانگین اثرگذاری بر وضعیت سواد اطلاعاتی جامعه، این چهار عامل را می‌توان به این ترتیب اولویت‌بندی نمود: ویژگی‌های زمینه‌ای، امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات، اعضای هیأت‌علمی و کتابخانه‌های دانشگاه. پریرخ، ارسطوپور و نادری (۱۳۹۰) در پژوهشی به بررسی تأثیر کارگاه‌های سواد اطلاعاتی در درک مفاهیم سواد اطلاعاتی و رشد مهارت‌های دانشجویان تحصیلات تکمیلی در بازیابی و استفاده از اطلاعات پرداختند. ۲۰ نفر از دانشجویان کارشناسی ارشد در دو گروه «روانشناسی و علوم تربیتی» و «کتابداری» آزمودنی‌ها را تشکیل دادند. نتایج نشان داد، گرچه در پیش آزمون، گروه اول، درک مناسبی از مفاهیم سواد اطلاعاتی نداشتند اما هر دو گروه در پس آزمون مفاهیم را درک کرده و پاسخ‌های مرتبطی به سؤال‌ها دادند. نتایج پس آزمون مشخص کرد که همه آزمودنی‌ها از نتایج کارگاه رضایت داشتند و دریافتند که چگونه دامنه موضوع را محدود کنند و به اطلاعات دست یابند و از آن در فرایند پژوهش استفاده نمایند.

حبیبی و خدایاری شوطی (۱۳۹۴) در پژوهشی به بررسی ارتباط بین سواد اطلاعاتی و دسترسی به امکانات با نگرش به یادگیری الکترونیکی در دانشجویان علوم پزشکی ارومیه پرداختند. یافته‌ها نشان داد که وجود امکاناتی مانند دسترسی به کامپیوتر و اینترنت و همچنین داشتن سواد اطلاعاتی با نگرش دانشجویان به یادگیری الکترونیکی رابطه معنی‌داری وجود دارد. در بخش دیگری از یافته‌ها مشخص شد که دسترسی به کامپیوتر و اینترنت در نگرش دانشجویان به یادگیری الکترونیکی نقش دارند. بنابراین وجود امکانات و تلاش در جهت افزایش سواد اطلاعاتی دانشجویان به‌ویژه دانشجویان تازه وارد به سیستم آموزش عالی

می‌تواند در نگرش مثبت دانشجویان به یادگیری الکترونیکی و استفاده از روش‌های جدید در آموزش مفید باشد و زمینه را جهت طراحی و حرکت به‌سمت اجرای نظام یادگیری الکترونیکی در آموزش‌های رسمی دانشگاه علوم پزشکی ارومیه آماده نماید.

احمدی، شریف و نوکاریزی (۱۳۹۵) در پژوهشی ضمن مرور و بررسی اسناد مرتبط با استانداردهای سواد اطلاعاتی ۲۰۰۲ و سه پیش‌نویس و متن نهایی چارچوب سواد اطلاعاتی ۲۰۱۶ مشخص کردند که چارچوبی که در سال ۲۰۱۶ برای سواد اطلاعاتی به تصویب رسید و جایگزین استاندارد سواد اطلاعاتی ۲۰۰۲ برای آموزش سواد اطلاعاتی در دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی تلقی شد، با توجه به تغییرات محیط اطلاعاتی جدید و نظام‌های آموزشی مبتنی بر فضای اطلاعاتی و ارتباطی نوین، می‌تواند به‌عنوان چارچوبی مناسب در آموزش سواد اطلاعاتی مورد استفاده قرار گیرد. در عین‌حال، نتایج پژوهش نصیری‌پور و نوکاریزی (۱۳۹۵) نشان داد وضعیت سواد اطلاعاتی کتابداران مورد بررسی در تمام سطوح پایه، مقدماتی و پیشرفته پایین‌تر از حد مطلوب است لیکن در بین کتابداران، سواد اطلاعاتی کتابداران رشته‌های کتابداری به‌طور معنی‌داری بالاتر از میانگین نمرات سواد اطلاعاتی کتابداران سایر رشته‌ها بود. از سوی دیگر، زاهدی نوقابی، فتاحی، صالحی فدردی، و نوکاریزی (۱۳۹۶) ضمن پژوهشی برای بررسی تفاوت بین سبک یادگیری، سواد اطلاعاتی و سواد رایانه‌ای دانشجویان تحصیلات تکمیلی نشان دادند که سواد اطلاعاتی با سواد رایانه‌ای ارتباط مستقیم دارد.

مرور پیشینه‌ها نشان داد اکثر پژوهش‌های انجام شده به بررسی سواد اطلاعاتی از یک زاویه یا رویکرد خاص پرداخته‌اند، هر چند یاری (۱۳۸۸) در پژوهش خود چهار عامل ویژگی‌های زمینه‌ای، کتابخانه‌های دانشگاهی، اعضای هیأت‌علمی و امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات را مورد بررسی قرار داده‌اند، اما آنچه از مرور تمامی این پژوهش‌ها مشخص است این نکته است که تاکنون پژوهشی براساس چارچوب سواد اطلاعاتی ۲۰۱۶ برای آموزش عالی استفاده نشده است. همچنین، بررسی نتایج پژوهش نشان می‌دهد تاکنون بررسی سواد اطلاعاتی بر اساس عواملی همچون ویژگی‌های زمینه‌ای، کتابخانه‌های دانشگاهی، اعضای هیأت‌علمی و امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات در بین دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه شهید چمران اهواز مورد بررسی و مطالعه قرار نگرفته است. لذا پژوهش حاضر، در تلاش است با بررسی و مطالعه عمیق و گسترده‌تری به بررسی دیدگاه دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه شهید چمران اهواز درباره عوامل اثرگذار (ویژگی‌های زمینه‌ای، کتابخانه‌های دانشگاهی، اعضای هیأت‌علمی و امکانات فناوری

اطلاعات و ارتباطات) بر سواد اطلاعاتی مطابق با چارچوب سواد اطلاعاتی ۲۰۱۶ بپردازد. در ادامه برای درک بهتر به تشریح چارچوب استانداردهای سواد اطلاعاتی ۲۰۱۶ پرداخته شده است.

چارچوب سواد اطلاعاتی ۲۰۱۶ برخی از محدودیت‌های استانداردهای ۲۰۰۲ را در زمینه‌هایی که در سال‌های اخیر در تحصیلات تکمیلی اهمیت بیشتری یافته‌اند، مشخص می‌کند. این مفهوم جلوتر از استانداردهای سواد اطلاعاتی حرکت می‌کند و برای درک بهتر محیط‌های اطلاعاتی پیچیده رویکردی منحصربه‌فرد و تا حدودی مشخص شده را ارائه می‌دهد (احمدی و همکاران، ۱۳۹۵). در چارچوب ۲۰۱۶ دانشجو به‌عنوان یادگیرنده مورد توجه قرار گرفته است و کتابخانه‌های دانشگاهی باید خدمات خود را به‌گونه‌ای ارائه دهند که دانشجویان مستقل از اساتید و کتابداران مهارت‌های سواد اطلاعاتی خود را ارتقاء دهند و از آن برای رفع نیاز اطلاعاتی خود بهره گیرند. همچنین، چارچوب ۲۰۱۶ در نظر دارد دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی را به‌سمت استفاده بیشتر از امکانات فضای مجازی مانند وب ۲ سوق دهد. بنابراین در پژوهش حاضر، توجه به این چارچوب، مخصوصاً استفاده بیشتر از فضای مجازی وب ۲ مورد توجه قرار گرفته است. در ادامه به تعاریف عملیاتی عوامل تأثیرگذار بر سواد اطلاعاتی دانشجویان می‌پردازیم.

تعریف عملیاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی: در پژوهش حاضر، کلیه‌ی دانشجویان مقاطع ارشد و دکتری که تا نیمسال دوم سال ۱۳۹۷ حداقل دو نیمسال از تحصیل خود در دانشگاه شهید چمران اهواز گذرانده‌اند مورد توجه قرار گرفته‌اند.

تعریف عملیاتی ویژگی‌های زمینه‌ای: در پژوهش حاضر، ویژگی‌های زمینه‌ای مجموع نمره‌ای است که دانشجو از پرسشنامه به‌کار گرفته شده که مربوط به ویژگی‌های زمینه‌ای است، کسب می‌کند.

تعریف عملیاتی فناوری اطلاعات و ارتباطات: در پژوهش حاضر، پژوهش فناوری اطلاعات و ارتباطات مجموع نمره‌ای است که دانشجو از پرسشنامه به‌کار گرفته شده که مربوط به فناوری اطلاعات و ارتباطات است، کسب می‌کند.

تعریف عملیاتی کتابخانه‌های دانشگاهی: در پژوهش حاضر، کتابخانه‌های دانشگاهی مجموع نمره‌ای است که دانشجو از پرسشنامه به‌کار گرفته شده که مربوط به کتابخانه‌های دانشگاهی است، کسب می‌کند.

تعریف عملیاتی هیأت‌علمی: در پژوهش حاضر، کلیه اعضای هیأت‌علمی دانشگاه شهید چمران اهواز که دارای رتبه مربی و بالاتر بوده و در گروه‌های مختلف دانشکده‌های دانشگاه شهید چمران اهواز تدریس می‌کنند مورد توجه است.

از نظر نویسندگان حاضر نیز این عوامل اولویت بیشتری در پیشبرد سواد اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دارند لیکن میزان این اثرگذاری مشخص نیست. لذا در این مقاله سعی بر این است که از دیدگاه دانشجویان شرکت‌کننده در تحقیق وزن هر یک از این عوامل در پیشبرد سواد اطلاعاتی مشخص گردد. در دست داشتن چنین اطلاعاتی می‌تواند موجب برنامه‌ریزی بهتر و دقیق‌تر توسط دست‌اندرکارانی همچون اعضای هیأت‌علمی، کتابداران و مدیران کتابخانه‌های دانشگاهی در جهت اصلاح و بهبود سیاست‌های آموزشی و پژوهشی دانشگاه گردد. بنابراین پژوهش حاضر، برای پاسخگویی به سؤالاتی که در ادامه به آن‌ها پرداخته خواهد شد، صورت گرفته است.

سؤالات پژوهش

۱. عامل ویژگی‌های زمینه‌ای دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه شهید چمران اهواز بر وضعیت سواد اطلاعاتی آنان تا چه میزان مؤثر است؟

۲. عامل کتابخانه‌های دانشگاه بر وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه شهید چمران اهواز تا چه میزان مؤثر است؟

۳. عامل اعضای هیأت‌علمی بر وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه شهید چمران اهواز تا چه میزان مؤثر است؟

۴. عامل امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات دانشگاه بر وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه شهید چمران اهواز تا چه میزان مؤثر است؟

۵. مؤثرترین عوامل تأثیرگذار بر وضعیت سواد اطلاعاتی از نظر جامعه مورد پژوهش کدامند؟

روش‌شناسی

این پژوهش از نوع پژوهش‌های کاربردی است که به روش پیمایشی انجام شد. جامعه پژوهش شامل تمامی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه شهید چمران اهواز بود. دانشجویان تحصیلات تکمیلی به علت شرایط آموزشی و پژوهشی که ضرورتاً در آن به سر می‌برند، در موقعیتی هستند که به دلیل نیاز پیوسته به اطلاعات و منابع اطلاعاتی، نیازمند مهارت بالایی در سواد اطلاعاتی بوده و به ضرورت فعالیت‌های پژوهشی خود، انتظار می‌رود مسائل مرتبط با اطلاعات و سواد اطلاعاتی را درک نموده و در باب آن اظهارنظر کنند. به همین دلیل، افرادی زیر پوشش تحقیق قرار داده شدند که تا نیمسال دوم سال تحصیلی ۱۳۹۷ حداقل دو

نیمسال از تحصیل خود را گذرانده باشند. به علت بزرگ بودن اندازه جامعه پژوهش، بر اساس جدول تعیین حجم نمونه کرجسی- مورگان نمونه‌گیری انجام شد و اندازه نمونه ۳۸۰ نفر تعیین شد. سپس با توجه به تفاوت تعداد دانشجویان در مقطع، جنسیت و حوزه‌های تحصیلی، از نمونه‌گیری طبقه‌ای تصادفی نسبتی استفاده شد.

ابزار استفاده شده در پژوهش حاضر، پرسشنامه‌ای محقق‌ساخته بود. این پرسشنامه براساس نکات و عناصری طراحی شد که از مطالعه مبانی نظری و متون مرتبط، به‌ویژه استاندارد قابلیت‌های سواد اطلاعاتی برای آموزش عالی (انجمن کتابخانه‌های دانشکده‌ای و پژوهشی[۱](ACRL, 2000) و چارچوب سواد اطلاعاتی برای آموزش عالی[۲](ACRL, 2016)) و پیشینه‌های دیگر خصوصاً پژوهش یاری (۱۳۸۸) و نیز مشاهدات و تجربیات شخصی پژوهشگر، حاصل شده است. به‌منظور افزایش دقت، ابتدا پرسشنامه یاری (۱۳۸۸) مورد بررسی قرار گرفت. اما با توجه به اینکه این پرسشنامه بر اساس استانداردهای قابلیت‌های سواد اطلاعاتی ۲۰۰۰ تدوین شده و با تغییرات ایجاد شده در چارچوب سواد اطلاعاتی ۲۰۱۶ انجمن کتابخانه‌های دانشگاهی و پژوهشی آمریکا (ای. سی. آر. ال.) همخوانی نداشت و با در نظر گرفتن این مطلب که در چارچوب ۲۰۱۶، دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی را به استفاده بیشتر از امکانات فضای مجازی مانند وب ۲، وب‌سایت‌های کتابخانه‌ای و همچنین امکاناتی چون میز مرجع مجازی و گفتگوی پیوسته سوق می‌دهد، پرسش‌هایی در زمینه امکانات وب‌سایت‌های کتابخانه‌ای به مجموع سؤالات اضافه گردید و پس از بازبینی های متعدد توسط پژوهشگر و اساتید راهنما و مشاور نهایتاً ۵۶ سؤال انتخاب شد. پرسشنامه تحقیق در سه بخش تنظیم و تدوین گردید که عبارتند از: اطلاعات جمعیت شناختی، اطلاعات مربوط به میزان تأثیر ویژگی‌های زمینه‌ای دانشجویان تحصیلات تکمیلی و اطلاعات مربوط به میزان تأثیر سه ویژگی دیگر مورد بررسی در این پژوهش بر وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی یعنی: کتابخانه‌های دانشگاهی، اعضای هیأت‌علمی و فناوری اطلاعات و ارتباطات دانشگاه. روایی این پرسشنامه توسط اساتید گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه شهید چمران اهواز بررسی و تأیید شد. برای تعیین پایایی پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ استفاده شد. ضریب پایایی پرسشنامه سواد اطلاعاتی معادل ۸۲ /. محاسبه شد که نمره مطلوبی برای سنجش پایایی است.

1. The Association of College and Research Libraries (ACRL)
2. Framework for Information Literacy for Higher Education

یافته‌ها

بر اساس یافته‌های توصیفی تحقیق مشاهده می‌شود ۲۴۸ نفر (معادل ۶۵/۳ درصد) از افراد شرکت‌کننده در پژوهش حاضر زن و تعداد ۱۳۲ نفر (معادل ۳۴/۷ درصد) مرد هستند. در مورد متغیر میزان تحصیلات؛ ۲۸۴ نفر (۷۴/۷ درصد) از افراد شرکت‌کننده در پژوهش دارای مدرک کارشناسی ارشد و ۹۶ نفر (۲۵/۳ درصد) مدرک دکتری داشتند. از نظر حوزه تحصیلی؛ ۱۴۷ نفر (۳۸/۷ درصد) علوم انسانی، ۷۲ نفر (۱۸/۹ درصد) علوم پایه، ۵۵ نفر (۱۴/۵ درصد) فنی مهندسی، ۶۸ نفر (۱۷/۹ درصد) کشاورزی و ۳۸ نفر (۱۰ درصد) در حوزه دامپزشکی بودند.

برای تحلیل یافته‌های استنباطی بخش دوم پرسشنامه مدنظر قرار گرفت. در مجموع، ۱۷ مورد از ویژگی‌های مربوط به وضعیت زمینه‌ای دانشجویان که تأثیر آن‌ها بر وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان مورد سؤال بود، و می‌توانست منجر به تقویت سواد اطلاعاتی آنان شود، مورد بررسی قرار گرفت. برای آن‌که بتوان دید کلی‌تری نسبت به میزان تأثیر ویژگی‌های زمینه‌ای بر وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان به‌دست آورد، سطح تأثیر کلی این عامل، با آزمون مجذور کای مورد بررسی قرار گرفت که نتیجه آن در جدول ۱ گزارش شده است.

جدول ۱. مقایسه تأثیر کلی ویژگی‌های زمینه‌ای در وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان

عامل	سطوح تأثیر	فراوانی	درصد	درجه آزادی	مجذور کای	سطح معنی‌داری
ویژگی‌های زمینه‌ای	خیلی کم	۲	۰/۵	۴	۳۷۲/۴۴۷	۰/۰۰۰
	کم	۲۹	۷/۶			
	متوسط	۱۵۴	۴۰/۵			
	زیاد	۱۸۰	۴۷/۴			
	خیلی زیاد	۱۵	۳/۹			

همان‌طور که در جدول ۱ مشاهده می‌شود، مقایسه بین فراوانی‌های سطوح تأثیر در عامل ویژگی‌های زمینه‌ای، در سطح $p<0/05$ معنی‌دار شده است. بنابراین می‌توان با توجه به فراوانی‌های مربوط به هر سطح، اظهار داشت که از مجموع کل ۳۸۰ نفر از پاسخ‌دهندگان، دانشجویان میزان تأثیر این عامل ویژگی‌های

زمینه‌ای را بر وضعیت سواد اطلاعاتی‌شان خود در سطوح زیاد (۱۸۰ نفر، ۴۷/۴ درصد) و تا متوسط (۱۵۴ نفر، ۴۰/۵ درصد) ارزیابی کرده‌اند.

بررسی میزان تأثیر عامل «کتابخانه‌های دانشگاهی» بر وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی و سطح تأثیر کلی این عامل، با آزمون ناپارامتریک مجذور کای مورد بررسی قرار گرفت که نتایج آن در جدول ۲ گزارش شده است. برای آنکه بتوان دید کلی‌تری نسبت به میزان تأثیر کتابخانه‌های دانشگاهی در وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان بدست آورد، سطح تأثیر کلی این عامل، با آزمون مجذور کای مورد بررسی قرار گرفت.

جدول ۲. تأثیر کلی عامل کتابخانه‌های دانشگاهی در وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان

عامل	سطح تأثیر	فراوانی	درصد	درجه آزادی	مجذور کای	سطح معنی‌داری
کتابخانه‌های دانشگاهی	خیلی کم	۱۹	۵	۴	۳۴۴/۹۴۷	۰/۰۰۰
	کم	۱۳۷	۳۶/۱			
	متوسط	۱۸۶	۴۸/۹			
	زیاد	۳۷	۹/۷			
	خیلی زیاد	۱	۰/۳			

با توجه به آنچه در جدول ۲ آمده است، تفاوت بین سطوح تأثیر مختلف عامل کتابخانه‌های دانشگاهی بر وضعیت سواد اطلاعاتی در سطح $p<0/05$ معنی‌دار شده است. به این ترتیب، با مشاهده فراوانی‌های ارائه‌شده برای هر سطح، می‌توان اظهار کرد که تأثیر عامل کتابخانه‌های دانشگاهی بر وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان از نظر آن‌ها عمدتاً در حد متوسط و کم تشخیص داده شده است.

میزان تأثیر عامل «اعضای هیأت‌علمی» بر وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی نیز با استفاده از آزمون مجذور کای مورد بررسی قرار گرفت. همان‌طور که در جدول ۳ نشان داده شده است، این تأثیرگذاری بیشتر در سطوح متوسط (۱۶۹ نفر، ۴۴/۵ درصد) تا زیاد (۱۰۵ نفر، ۲۷/۶ درصد) ارزیابی شده است.

جدول ۳. مقایسه فراوانی پاسخ‌ها در خصوص تأثیر کلی هیأت‌علمی در وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان

عامل	سطح تأثیر	فراوانی	درصد	درجه آزادی	مجذور کای	سطح معنی‌داری
هیأت‌علمی	خیلی کم	۱۰	۲/۶	۴	۲۰۴/۱۰۵	۰/۰۰۰
	کم	۵۵	۱۴/۵			
	متوسط	۱۶۹	۴۴/۵			
	زیاد	۱۰۵	۲۷/۶			
	خیلی زیاد	۴۱	۱۰/۸			

تأثیر عامل «فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات» و امکانات فراهم‌شده برای دانشجویان از سوی دانشگاه بر وضعیت سواد اطلاعاتی آنان نیز مانند موارد پیشین، به کمک آزمون مجذور کای بررسی شد. همان‌طور که ارقام جدول ۴ نشان می‌دهند، از نظر دانشجویان، امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات موجود در دانشگاه، به میزان متوسط (۱۶۴ نفر، ۴۳/۲ درصد) و کم (۱۳۲ نفر، ۳۴/۷ درصد) بر وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان تأثیر داشته است.

جدول ٤. مقایسه تأثیر کلی امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات در وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان

عامل	سطح تأثیر	فراوانی	درصد	درجه آزادی	مجذور کای	سطح معنی‌داری
امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات در دانشگاه	خیلی کم	۲۰	۵/۳	۴	۲۵۱/۸۱۶	۰/۰۰۰
	کم	۱۳۲	۳۴/۷			
	متوسط	۱۶۴	۴۳/۲			
	زیاد	۵۷	۱۵			
	خیلی زیاد	۷	۱/۸			

در آخر، به خاطر نرمال نبودن داده‌ها، برای بررسی میزان اثربخشی هر یک از چهار عامل ویژگی‌های زمینه‌ای، هیأت‌علمی، کتابخانه‌های دانشگاهی و امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات دانشگاه بر وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان، از آزمون ناپارامتریک فریدمن استفاده شده است که معادل آزمون تحلیل واریانس است. نتایج این آزمون در جدول ۵ نشان داده شده است.

جدول ۵. نتایج آزمون فریدمن برای مقایسه میانگین رتبه عوامل مؤثر بر وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان

عوامل مورد بررسی	میانگین رتبه	درجه آزادی	مجذور کای	سطح معنی‌داری
ویژگی‌های زمینه‌ای	۳/۲۵	۳	۳۱۹/۷۰۲	۰/۰۰۰
هیأت‌علمی	۲/۸۹			
امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات در دانشگاه	۲/۰۵			
کتابخانه‌های دانشگاهی	۱/۸۱			

با توجه به این‌که در آزمون فریدمن، سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۵ به‌دست آمد، می‌توان گفت بین میانگین رتبه‌های چهار عامل مؤثر بر وضعیت سواد اطلاعاتی، تفاوت معنی‌داری وجود دارد.

همان‌گونه که در جدول ۵ مشاهده می‌شود، بیشترین میانگین رتبه، مربوط به عامل ویژگی‌های زمینه‌ای (۳/۲۵) و کمترین میانگین رتبه، مربوط به کتابخانه‌های دانشگاه (۱/۸۱) است.

برای این‌که بتوان تعیین کرد که این تفاوت بین کدام دو مورد بوده و به ترتیب کدامیک از عوامل مورد بررسی بیشترین و کمترین تأثیر را بر وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان دارند، از آزمون ناپارامتریک ویلکاکسون برای مقایسه دو به دو بین عوامل مورد نظر استفاده شد (جدول ۶).

جدول ٦. نتایج آزمون ویلکاکسون برای مقایسه دو به دو بین میانگین رتبه عوامل مؤثر بر وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان

عوامل مورد بررسی	نوع رتبه	میانگین رتبه	مقدار Z	سطح معنی‌داری
ویژگی‌های زمینه‌ای - کتابخانه‌های دانشگاهی	رتبه‌های منفی	۲۰۵/۰۶	-۱۴/۶۹۰	۰/۰۰۰
	رتبه‌های مثبت	۹۴/۴		
ویژگی‌های زمینه‌ای - هیأت‌علمی	رتبه‌های منفی	۱۸۹/۸	-۲/۶۸۴	۰/۰۰۷
	رتبه‌های مثبت	۱۹۱/۴۸		
ویژگی‌های زمینه‌ای - امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات در دانشگاه	رتبه‌های منفی	۲۱۰/۳۴	-۱۳/۰۹۲	۰/۰۰۰
	رتبه‌های مثبت	۱۰۷/۵۴		
کتابخانه‌های دانشگاهی - هیأت‌علمی	رتبه‌های منفی	۱۲۶/۱	-۱۱/۸۶۶	۰/۰۰۰
	رتبه‌های مثبت	۲۰۷/۶۱		
کتابخانه‌های دانشگاهی - امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات در دانشگاه	رتبه‌های منفی	۱۷۸/۱۲	-۲/۶۰۴	۰/۰۰۹
	رتبه‌های مثبت	۱۹۸/۸		
امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات در دانشگاه - هیأت‌علمی	رتبه‌های منفی	۲۱۵/۷۹	-۹/۸۲۳	۰/۰۰۰
	رتبه‌های مثبت	۱۳۰/۷۹		

همان‌طور که نتایج آزمون ویلکاکسون در جدول ۶ نشان می‌دهد، از نظر آماری، تفاوت بین تمام عوامل از نظر میانگین رتبه در سطح $p<0/05$ معنی‌دار است.

بحث و نتیجه‌گیری

تغییرات ایجاد شده در آموزش عالی همراه با پیچیدگی موجود در محیط‌های اطلاعاتی، مفهوم سواد اطلاعاتی را به کلی دگرگون کرده است. به این ترتیب شیوه‌های آموزشی، ابزارهای سنجش سواد اطلاعاتی و مسائل مربوط به این حوزه تغییر کرده است. در پرتو این تغییرات، چارچوب ۲۰۱۶ استانداردهای سواد اطلاعاتی در ساختاری کاملاً متفاوت با ویرایش ۲۰۰۲، توسط انجمن کتابخانه‌های دانشگاهی و پژوهشی آمریکا (ای سی آر ال) منتشر شد. این چارچوب برخی از محدودیت‌های استانداردهای سواد اطلاعاتی ۲۰۰۲ را در زمینه‌هایی که در سال‌های اخیر در تحصیلات تکمیلی اهمیت بیشتری یافته‌اند، مشخص می‌کند. اما علی‌رغم این تغییرات، همان‌طور که احمدی و همکاران (۱۳۹۵) اظهار داشته‌اند، آموزش سواد اطلاعاتی در دانشگاه‌های ایران، که اغلب کتابخانه‌های دانشگاهی مجری آن هستند، تاکنون همچنان مطابق با استاندارد سال ۲۰۰۲ بوده است. هدف از پژوهش حاضر بررسی چهار عامل اثرگذار شامل، ویژگی‌های زمینه‌ای دانشجویان تحصیلات تکمیلی، کتابخانه‌های دانشگاه، اعضای هیأت‌علمی و امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات دانشگاه بر وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی و میزان تأثیر آن‌ها از دیدگاه دانشجویان است. همان‌طور که نتیجه نهایی تحلیل یافته‌های پژوهش حاضر نشان داد، بین سطوح تأثیر هر یک از عوامل چهارگانه مورد بررسی بر وضعیت سواد اطلاعاتی جامعه موردنظر، تفاوت قابل ملاحظه‌ای وجود دارد. از نظر جامعه پژوهش، تأثیر ویژگی‌های زمینه‌ای بر وضعیت سواد اطلاعاتی جامعه موردنظر نسبتاً زیاد می‌باشد، تأثیر عامل «اعضای هیأت‌علمی» بر وضعیت سواد اطلاعاتی پاسخگویان در سطح متوسط، و تأثیر دو عامل «امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات» و «کتابخانه‌های دانشگاه» بر وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان مورد بررسی در سطوح متوسط و کم بوده است. میزان تأثیرگذاری این چهار عامل بر وضعیت سواد اطلاعاتی جامعه تحت مطالعه، بر اساس میانگین رتبه‌ای که کسب کرده‌اند، به ترتیب از زیاد تا کم، شامل «ویژگی‌های زمینه‌ای»، «اعضای هیأت‌علمی»، «امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات» و «کتابخانه‌های دانشگاه» است. در این راستا، تاکنون پژوهش‌هایی که قبلاً انجام شده‌اند، در بخشی از یافته‌های خود با یافته‌های پژوهش حاضر مطابقت دارند و در بخش‌هایی نیز، تناقض دیده می‌شود. این نتیجه با یافته‌های ویتمایر (Whitmire, 2001) همسو نیست. وی در پژوهش خود نتیجه گرفت که کتابخانه‌های دانشگاهی در

حد خیلی خوبی در وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان مؤثرند. و سایر موارد تأثیرگذار به ترتیب اهمیت، عبارتند از: آموزش، رشته تحصیلی، اعضای هیأت‌علمی و تجربه‌های تألیف. درحالی‌که در پژوهش حاضر از دیدگاه دانشجویان تحصیلات تکمیلی، اعضای هیأت‌علمی، نسبت به کتابداران تأثیر بیشتری بر سواد اطلاعاتی پاسخگویان داشته‌اند. اما با یافته‌های کیپنیس و فریسبی (Kipnis & Frisby, 2006) همسو است. یافته‌های وی نیز نشان داد که کتابداران کتابخانه‌های دانشگاهی در حد ضعیفی در بالا بردن سواد اطلاعاتی دانشجویان تأثیرگذار بوده‌اند.

هر چند به‌طور کلی نتایج پژوهش حاضر با یافته‌های یاری (۱۳۸۸) همسو است. اما در میزان تأثیر هر یک از عوامل مؤثر در آموزش سواد اطلاعاتی تفاوت دیده می‌شود. یاری در پژوهش خود دریافت که چهار عامل اثرگذار بر وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان بنا بر میانگین رتبه، به ترتیب اهمیت عبارتند از: ویژگی‌های زمینه‌ای، امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات، اعضا هیأت‌علمی و در انتها، کتابخانه‌های دانشگاهی. در حالی که در پـژوهش حاضـر بنابر میانگین رتبه عامل اعضای هیأت‌علمی نسبت به امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات از اهمیت بیشتری برخوردار بوده است. به نظر می‌رسد این نتیجه به این دلیل باشد که زیرساخت‌های فناوری اطلاعات و ارتباطات در دانشگاه شهید چمران اهواز آن‌طور که شایسته است در بالا بردن سواد اطلاعاتی دانشجویان این دانشگاه تأثیرگذار نبوده است که ضروری به نظر می‌رسد مسئولین دانشگاه برای بهتر شدن و کاربردی‌تر شدن امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات این دانشگاه تلاش بیشتری نمایند.

همچنین، وجهه اشتراکی که در نتایج پژوهش حاضر و یافته‌های یاری (۱۳۸۸) دیده می‌شود در انتها قرار داشتن اهمیت نقش کتابخانه‌های دانشگاهی و کتابداران بر وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان است. در حالی که کتابخانه‌ها می‌توانند به‌عنوان مراکز مهم در بالا بردن و آموزش سواد اطلاعاتی دانشجویان تأثیر زیادی داشته باشد. این موضوع نیاز به بررسی و تجدیدنظر در اهداف و سیاست‌های کتابخانه‌های دانشگاه‌های مورد مطالعه دارد تا در راستای پررنگ کردن نقش کتابخانه‌ها و کتابداران دانشگاهی برای آموزش سواد اطلاعاتی دانشجویان تلاش بیشتری کنند.

به‌طور کلی، یافته‌های پژوهش حاضر، با وجود اینکه جامعه این پژوهش را دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه شهید چمران اهواز، که یکی از قدیمی‌ترین و شناخته‌شده‌ترین مراکز آموزشی و پژوهشی سطح کشور است، تشکیل می‌دادند، مطلوبیتی را که شایسته چنین مرکزی است را نشان نمی‌دهند. بنابراین، ضروری به نظر می‌رسد که مسئولین دانشگاه مربوطه برای بالا بردن نقش هر یک از عوامل نامبرده تأثیرگذار

بر سواد اطلاعاتی دانشجویان بستر مناسبی را تهیه نمایند و زمینه را برای بهتر شدن وضعیت سواد اطلاعاتی این دانشجویان فراهم نمایند.

در تحلیل یافته‌های پژوهش حاضر در نقش عوامل مختلف در افزایش سواد اطلاعـاتی دانشجویان، می‌توان به این نتیجه رسید که با توجه به مبانی نظری حاکم بر چارچوب سواد اطلاعاتی ۲۰۱۶، «شخص یادگیرنده»، «محیط» و «آنچه فرد می‌داند» (دانش پیشین) از اهمیت فراوانی برخوردار است. لذا در به ثمر رسیدن آموزش‌ها، اصلی‌ترین نقش را خود فرد بر عهده دارد. همچنین این چارچوب، بدون در نظر گرفتن معلمان، مربیان و اعضا هیأت‌علمی و یا سایر همکاران، دانشجویان را عنصر اساسی در آموزش سواد اطلاعاتی معرفی می‌کند. تأثیر متوسط و ضعیف سه عامل اعضای هیأت‌علمی، امکانات فناوری اطلاعات و ارتباطات دانشگاه و در انتها کتابخانه‌های دانشگاهی بر وضعیت سواد اطلاعاتی جامعه تحت مطالعه، با وجود تأکید متون منتشرشده در حوزه سواد اطلاعاتی بر نقـش اساسـی و غیـرقابـل انکار این عوامل، موارد تأکید شده در چارچوب ۲۰۱۶ سواد اطلاعاتی را تأیید می‌نماید. لذا، با در نظر داشتن این نکته که آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی و توجه به روش‌های فناورانه، اولین اولویت کتابخانه‌های دانشگاهی توسط انجمن کتابخانه‌های دانشکده‌ای و پژوهشی در سال ۲۰۱۸ تعیین گردید، و همچنین با توجه به نقش دانشجو به‌عنوان یادگیرنده و کتابدار به‌عنوان واسطه یادگیری مهارت‌های لازم (در چارچوب ۲۰۱۶)، کتابخانه‌های دانشگاهی باید خدمات خود را به‌گونه‌ای ارائه دهند که دانشجویان به‌طور مستقل از اساتید و کتابداران مهارت‌های سواد اطلاعاتی خود را ارتقاء دهند و نیازهای اطلاعاتی خود را مرتفع سازند.

همان‌طور که احمدی و همکاران (۱۳۹۵) نیز اظهار داشتند، در چارچوب سواد اطلاعاتی به محیط مجازی و اطلاعات حاصل از این محیط و مباحث مربوط به آن توجه زیادی شده که به نظر می‌رسد این موضوع به دلیل تغییرات چند سال اخیر و با اهمیت یافتن اطلاعات موجود در فضاهای مجازی رخ داده باشد. در این چارچوب به این موضوع اشاره شده است که اگرچه یادگیری و خلاقیت انفرادی دانشجویان مهم است، اما یادگیری موارد دیگری از قبیل بحث‌های رودررو، ارتباطات مجازی، مناظره در وبلاگ‌ها، ارائه در کنفرانس‌ها و نشست‌ها را نیز شامل می‌شود. لذا، بر اساس چارچوب ۲۰۱۶ سواد اطلاعاتی، دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی به‌سمت استفاده هرچه بیشتر از فضای مجازی مانند وب ۲ و استفاده از امکاناتی چون وب‌سایت‌های کتابخانه‌ای و میز مرجع مجازی و گفتگوی پیوسته سوق داده می‌شوند. در این میان کتابداران، نه‌تنها برای ارائه اطلاعات افرادی مناسب هستند، بلکه در انجام پژوهش نیز به دانشجو یاری می‌رسانند و راه صحیح انتخاب موضوع و طی مسیر پژوهش را در فضای اطلاعاتی امروزه و از میان کلاف به هم پیچیده

اطلاعاتی، به او نشان می‌دهند. شایسته است برای رسیدن به این اهداف و شناسایی راهکارهای مناسب، مسئولان دانشگاه‌ها و آموزش عالی کشور، کتابداران و اعضای هیأت‌علمی و حتی خود دانشجویان با بکار بردن روش‌های صحیح، در جهت بهبود شرایط و تقویت نقاط قوت و رفع نقاط ضعف تلاش نمایند.

با توجه به نتایج پژوهش حاضر می‌توان پیشنهادات زیر را مطرح نمود:

- با توجه به تغییرات محیط‌های اطلاعاتی جدید و نظام‌های آموزشی مبتنی بر فضای اطلاعاتی و ارتباطی نوین، مطالعه در خصوص چارچوب سواد اطلاعاتی ۲۰۱۶ می‌تواند مسیر را برای شناسایی راهکارهای متناسب با این فضای اطلاعاتی جدید، هموارتر سازد.
- با در نظر داشتن اهمیت وب‌سایت‌های کتابخانه‌های دانشگاهی و نقش برجسته آن‌ها در آموزش مهارت‌های سواد اطلاعاتی، مطالعه در خصوص مصداق‌های پشتیبان سواد اطلاعاتی در وب‌سایت‌های کتابخانه‌های برتر جهان، می‌تواند مفید باشد.
- با توجه به اهمیت همکاری و لزوم ارتباط تنگاتنگ اعضای هیأت‌علمی و کتابداران در فرایند تجهیز دانشجویان به مهارت‌های سواد اطلاعاتی، می‌توان به مطالعه و بررسی اولویت‌های مؤثر بر این همکاری پرداخت و پروتکل‌های لازم را فراهم نمود.

منابع

احمدی، مهناز؛ شریف، عاطفه؛ و نوکاریزی، محسن (۱۳۹۵). چارچوب سواد اطلاعاتی ۲۰۱۶ در وب‌سایت کتابخانه‌های دانشگاه‌های برتر ایران و جهان و رویکرد دانشجویان به مصداق‌های آن. *تحقیقات کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاهی*، ۵۱(۴)، ۱۱۱-۹۳. DOI: https://doi.org/۱۰.۲۲۰۵۹/jlib.2017.61312

احمدی، مهناز؛ شریف، عاطفه؛ و نوکاریزی، محسن (۱۳۹۵). از استانداردهای سواد اطلاعاتی تا چارچوب سواد اطلاعاتی برای آموزش عالی ۲۰۱۶. *پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۶(۲)، ۱۱۹-۹۷ **DOI:** https://doi.org/10.22067/riis.v6i2.56228

پریرخ، مهری؛ ارسطوپور، شعله؛ و نادری، رامین (۱۳۹۰). اثربخشی کارگاه‌های آموزشی سواد اطلاعاتی برای دانشجویان تحصیلات تکمیلی: پژوهشی با رویکرد زمینه گرا. *پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۱(۲)، ۲۲۴-۲۰۱. **DOI:** https://doi.org/10.22067/riis.v1i2.8663

حبیبی، حمدالله و خدایاری شوطی، سعید (۱۳۹۴). ارتباط سواد اطلاعاتی و دسترسی به امکانات با نگرش به یادگیری الکترونیکی در دانشجویان دانشگاه علوم پزشکی ارومیه. *آموزش در علوم پزشکی*، ۱۵(۱)، ۸-۱. بازیابی شده در ۱ شهریور ۱۳۹۸ از http://ijme.mui.ac.ir/article-1-3558-fa.html

زاهدی نوقابی، مهدی؛ فتاحی، رحمت‌الله؛ صالحی فدردی، جواد؛ و توکاریزی، محسن (۱۳۹۶). بررسی سبک یادگیری، سواد اطلاعاتی و سواد رایانه‌ای دانشجویان تحصیلات تکمیلی و واکاوی رابطه میان آن‌ها. *پژوهشنامه کتابداری و اطلاع‌رسانی*، ۷(۲)، ۲۳۱-۲۰۵. **DOI:** https://doi.org/10.22067/riis.v7i2.63317

نصیری‌پور، نسرین؛ نوکاریزی، محسن و تجعفری، معصومه (۱۳۹۵). مهارت‌های سواد اطلاعاتی و عوامل مرتبط با آن در میان کتابداران دانشگاه‌های علوم پزشکی مشهد و فردوسی مشهد. *دوماهنامه مدیریت اطلاعات سلامت*، ۱۳(۲)، ۱۰۱-۹۶. بازیابی شده در ۳۱ فروردین ۱۳۹۹ از http://him.mui.ac.ir/index.php/him/article/view/2552/3519

یاری، شیوا (۱۳۸۸). *بررسی عوامل اثرگذار بر وضعیت سواد اطلاعاتی دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه‌های بیرجند و فردوسی مشهد*. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه بیرجند، بیرجند.

American Library Association. (2000). *Information literacy competency standards for higher education. Chicago*: ACRL .Available at: http://www.nclis.gov/libinter/infolitconf&meet/candy-paper.html

Association of College and Research Libraries (2016). *Framework for Information Literacy for Higher Education*, Final Version. Unpublished Manuscript. Reterived in January 11, 2016. Available at: http://www.ala.org/acrl/standards/ilframework.

Candy, P. C. (2002). "*Information Literacy and Lifelong Learning*," White Paper prepared for UNESCO, the U.S. National Commission on Libraries and Information Science, and the National Forum on Information Literacy, for use at the Information Literacy Meeting of Experts, Prague, and The Czech Republic.

Henkel, M. (2015). Educators of the information society: Information literacy instruction in public and academic libraries of Canada. *Proceedings of the Association for Information Science and Technology*, 52(1), 1-10. **DOI:** https://doi.org/10.1002/pra2.2015.145052010036

Kipnis, D.G., & Frisby, A. J. (2006). Information Literacy and library attitudes of occupational therapy students. Medical Reference Services Quarterly, 25(4). Retrieved September 15, 2008, Available at: http:/mrsq.haworthpress.com. DOI: ۱۰.۱۳۰۰/□۱۱۵□۲۵□۰۴□۰۲

Repanovici, A., & Koukourakis, M. (2017). Assessment of information literacy courses for PhD students. *Qualitative and Quantitative Methods in Libraries*, 1(3), 221-237. DOI: https://doi.org/10.4018/IJHCITP.2017040106

Trembacha, S., & Dengb, L. (2018). *Understanding millennial learning in academic libraries: Learning styles, emerging technologies, and the efficacy of information literacy instruction*. College and undergraduate libraries. DOI:https://doi.org/10.1080/10691316.2018.1484835.

Whitmire, E. (2001). Factors influencing undergraduates self-reported satisfaction with their information literacy skills. Portal: Libraries and the Academy, 1(4), 409-420. Available at:http://muse.jhu.edu/login?uri=/journals/portal-libraries-and-the-academy/v001/1.4whitmire html. DOI: https://doi.org/10.1016/S0099-1333(01)00223-3

Yang, S., & Chou, M. (2014). Promoting and teaching information literacy on the internet: surveying the web sites of 264 academic libraries in North America. Journal of Web Librarianship, 8(3), 88-104. DOI: https://doi.org/10.1016/j.acalib.2019.03.008

Using the Information Literacy Framework (2016) for Evaluating Information Literacy of Higher Education Students (Case Study: Shahid Chamran University of Ahvaz)

shahnaz khademizadeh[۱]
Shahid Chamran University of Ahvaz
Abdolhossein Farajpahlou[۲]
Shahid Chamran University of Ahvaz
Masoumeh Badnorooz[۳]
Shahid Chamran University of Ahvaz

Abstract

Introduction: With the advent of the twenty-first century, the educational centers are in transition from the educational process to the teaching-learning process. In this process change, every citizen must be freely exposed to learning, education and research under any circumstances. Therefore, attention to training information literacy skills is one of the key elements in the advancement of lifelong learning and modern education system. The main purpose of this study is to investigate the viewpoint of graduate students about the factors affecting the status of information literacy in Shahid Chamran University of Ahvaz.

Methodology: This study is an applied research carried out through a survey method. The study population consisted of all postgraduate students of Shahid Chamran University of Ahvaz who have completed at least two semesters of academic study before the second semester of 2019-2020. Because of the large size of the research population, sampling was done. The sample size has been determined as 380 subjects through Krejcie-Morgan formula. The data collection tool was a researcher-made information literacy questionnaire that its validity was confirmed by the faculty members of the Knowledge and Information Department of Shahid Chamran University of Ahvaz and its reliability amounted to.82.

Findings: The features of the context and previous learning affected the information literacy status of respondents at high and medium levels, the faculty members at the moderate level and IT facilities and libraries at the moderate and low levels. Based on the mean score rate, these four factors are contextual features, faculty members, the facilities of the university's information and communication technology and, finally, academic libraries, respectively.

Conclusion: As far as teaching information literacy skills and attention to technological methods are the first priorities of academic libraries as determined by Association of College and Research Libraries (ACRL) in 2018 and concerning information literacy framework (2016), regarding the role of students as learners and librarians as intermediates in learning the required skills, academic libraries should provide their services so that students

۱. s.khademi@scu.ac.ir
۲. Farajpahlou@gmail.com
۳. badnorooz123@gmail.com

independently improve their literacy skills and meet their information needs. Based on the instructions of 2016 framework, it is suggested that universities and higher education institutions move towards greater use of cyberspace, such as Web 2 and use facilities such as library websites and a virtual reference desk and an ongoing dialogue.

Keywords: Information Literacy, Academic Libraries, Information and Communication Technology, Information Literacy Framework for Higher Education 2016, Shahid Chamran University of Ahvaz